

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ НАВЧАННЯ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

М. В. Головко, канд. пед. наук
(Інститут педагогіки АПН України);
С. Г. Головко, канд. іст. наук, доц.,
(Національний авіаційний університет)

Для сучасної Європи характерними є потужні інтеграційні процеси, які охоплюють різні галузі суспільного життя окремих країн. Поряд з принциповими змінами соціально-економічного характеру спостерігаються тенденції формування загальноєвропейського освітнього простору. Суттєво зростають вимоги до кваліфікованого працівника, що викликано зміною структури економічних взаємовідносин і ринку праці. Відповідно зростають вимоги до якості освітніх послуг, системи підготовки висококваліфікованих працівників та системи освіти в цілому. Одним з важливих завдань сучасного вищого навчального закладу є підготовка професіонала, мобільного на ринку праці, здатного до адаптації та якнайповнішої реалізації власного творчого потенціалу.

Важливим кроком до формування загальноєвропейського освітнього простору стала Болонська конвенція, яка започаткувала процес інтеграції освітніх систем європейських країн. Одним з етапів його реалізації є адаптація освітніх систем країн Європи до єдиного стандарту.

Оскільки наша країна є активним учасником загальноєвропейських процесів, актуальним є питання перспектив розвитку вітчизняної системи вищої освіти та її особливості в умовах реалізації положень Болонської декларації.

Особливості та перспективи входження України до єдиного європейського освітнього простору досліджувалися в наукових публікаціях і методичних виданнях. Стратегію участі країни в Болонському процесі окреслено в роботах [2, 3]. Зокрема, визначено перспективи зближення освітніх систем європейських країн. Визначено головні принципи входження до європейського простору вищої освіти. Розроблено основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу [4].

Разом з цим, цікавим залишається питання специфіки адаптації вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейського стандарту. Тому в статті ставиться завдання проаналізувати основні положення Болонської

декларації, можливі шляхи їх реалізації у практиці вітчизняних закладів освіти та перші результати запровадження кредитно-модульної системи.

Пріоритети розвитку вітчизняної освітньої галузі визначені Державною національною програмою "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). Серед стратегічних завдань реформування освіти виділені: виведення освіти в Україні на рівень розвинутих країн світу шляхом реформування її концептуальних, структурних, організаційних засад, подолання монопольного становища держави в освітній галузі через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів, глибока демократизація закладів освіти, формування багатоваріантної інвестиційної політики в галузі освіти.

Програма визначає основні шляхи реформування освіти: запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досліджень, відхід від авторитарної педагогіки, підвищення професійного та загальнокультурного рівня педагогічних кадрів, формування нових економічних основ системи освіти, реорганізація існуючих і створення навчально-виховних закладів нового покоління, регіональних центрів та експериментальних майданчиків для відпрацювання та відбору ефективних педагогічних інновацій та освітніх модулів, демократизація, децентралізація системи управління освітою, створення регіональних систем управління навчально-виховними закладами. Стратегічним завданням міжнародного співробітництва у галузі освіти визначено забезпечення процесу інтеграції України у світовий науковий, освітній та культурний простори, широкої участі вітчизняної освітньої системи у світовому науковому та педагогічному житті, в міжнародних і наукових контактах [1]. Таким чином, важливим завданням розбудови системи освіти є її входження до світового та європейського освітнього простору.

Ідеї інтеграції освітніх систем європейських країн з'явилися як результат формування європейського співтовариства, зростання вимог до професійної та соціальної мобільності кваліфікованих працівників, змін у структурі європейської економіки та потребах у кваліфікованій робочій силі.

Вперше ідея "Сучасна Європа – Європа знань" була сформульована у 1998 році, коли міністри освіти Франції, Німеччини, Великобританії та Італії підписали в Сорбонні відповідну декларацію. Її продовженням і розвитком стала Болонська конвенція, підписана у 1999 році 29 країнами Європи, що започаткувала Болонський процес – реформування та розвитку нормативно-правового та методичного забезпечення освітніх галузей європейських країн.

Основними положеннями Болонської декларації є:

- побудова Європейської зони вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу країн як складових Європи;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності систем вищої освіти окремих країн та Європейської в цілому, підвищення їх престижності у світі;
- підвищення ролі університетів у розвитку загальнокультурних цінностей [4].

З метою досягнення цілей загальноєвропейського освітнього простору заплановано:

1. Введення дворівневого навчання у вищих навчальних закладах. Перший рівень (цикл) має тривати 3-4-и роки і завершуватися отриманням студентами ступеня "бакалавр". Другий цикл тривалістю 1-2-а роки передбачає отримання ступеня "магістр". Також передбачено можливість отримання ступеня "доктор" після завершення другого циклу навчання. При цьому термін навчання (1 та 2-й цикли) триватиме 7-8-м років. |

2. У системах вищої освіти країн – учасниць Болонської декларації планується запровадити технологію кредитно-трансферної та акумулюючої системи (ЄКТАС). Передбачається введення уніфікованої системи обліку трудомісткості різних видів навчальної роботи студентів у кредитах.

3. Згідно з принципами Болонської конвенції контроль якості підготовки фахівців має здійснюватися, в першу чергу, шляхом об'єктивної оцінки професійних умінь відповідно до стандартів транснаціональної освіти.

4. Результатом процесів модифікації освітнього середовища має стати зростання професійної та соціальної мобільності випускників вищих навчальних закладів у межах Європи.

5. За рахунок уніфікації процесу підготовки фахівців академічні ступені та кваліфікаційні рівні будуть єдиними для європейських країн і, таким чином, значно спроститься працевлаштування випускників вищих навчальних закладів за межами своєї країни.

6. Із запровадженням нововведень передбачається зростання привабливості європейської освіти та інтересу до вищої освіти в цілому.

Основними елементами ЄКТАС є:

- інформаційний пакет, який включає загальну інформацію про університет, назву напрямків, спеціальностей, спеціалізацій, результати роботи студента, форми та умови контролю, система оцінювання, зміст навчальних дисциплін;

- угода між студентом і вищим навчальним закладом, що визначає напрям підготовки фахівця, освітньо-кваліфікаційний рівень, порядок і джерела фінансування;
- академічна довідка оцінювання знань студента з використанням залікових одиниць – кредитів.

Особливістю запропонованої системи є порівняння трудомісткості кредитів через індивідуальні досягнення студентами єдиних норм згідно з ЄКТАС на конкретних етапах виконання індивідуальних навчальних планів.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу розробляється як модель організації навчального процесу з поєднанням модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць – залікових кредитів. В її контексті під модулем розуміється задокументована завершена частина освітньо-професійної програми (навчальної дисципліни, практики, державної атестації), що реалізується через ті чи інші форми навчального процесу. Одиницею виміру навчального навантаження, потрібного для опанування змістовних модулів за даної організації підготовки фахівців, є заліковий кредит.

Основною метою запровадження кредитно-модульної системи організації навчання є забезпечення студентам можливості навчатися за індивідуальними варіативними частинами освітньо-професійної програми, орієнтованої на конкретні практичні вимоги замовника спеціаліста з тієї чи іншої галузі, а також вподобання та здібності студента; створення умов для стимулювання майбутніх фахівців, які здобувають вищу освіту, та заохочення їх до якісної освіти; надання студентам можливості отримувати професійні кваліфікації відповідно до вимог і потреб ринку праці.

Формування індивідуального навчального плану студента має здійснюватися на підставі переліку змістових модулів, відповідно до схеми підготовки фахівців певної кваліфікації. Навчальний план має бути виконаний студентом протягом терміну, який не перевищує граничний термін навчання, що встановлюється галузевими стандартами вищої освіти.

Індивідуальний план студента має включати обов'язкові (нормативні), тобто, необхідні для досягнення освітньо-кваліфікаційної характеристики, та вибіркові змістові модулі. Вибіркові модулі забезпечують виконання варіативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики і дозволяють забезпечити спеціалізацію та поглиблену підготовку за напрямом майбутньої професійної діяльності.

Свій індивідуальний план студент може формувати під керівництвом куратора. При цьому передбачається можливість індивідуального вибору змістових модулів з дотриманням послідовності їх вивчення відповідно до

схеми підготовки фахівця. Передбачається, що така система організації навчання даватиме можливість здійснювати перехід у межах споріднених напрямів підготовки. Ці напрями визначаються за базовими змістовними модулями, що складають нормативну (обов'язкову) частину індивідуального навчального плану. Напрями можуть вважатися спорідненими, якщо існуючу різницю між обсягами змістовних модулів студент має змогу засвоїти, не виходячи за межі граничного терміну навчання.

Передбачається, що зарахування виконання змістових модулів індивідуального плану буде здійснюватися шляхом контролю якості освіти протягом навчального року (не обов'язково у формі заліково-екзаменаційної сесії).

Оскільки в перспективі передбачається можливість переходу студентів у межах споріднених напрямів не лише в одній країні, а й продовження навчання у європейських навчальних закладах, необхідно забезпечити побудову системи навчання згідно з такими основними принципами:

- система оцінювання якості має бути стандартизованою та формалізованою;

- досягнення студентів зіставляються шляхом порівняльної трудомісткості кредитів –| досягнень кожним студентом встановлених ЄКТАС норм, що забезпечують академічну мобільність, державне та міжнародне визнання результатів освіти;

- декомпозиція змісту освіти й навчання на відносно самостійні за навчальним навантаженням студентів частини, які забезпечують накопичення заданої трудомісткості кредитів у межах індивідуального навчального плану та накопичення заданої для конкретної дисципліни кількості кредитів (виконання всіх видів навчальної роботи згідно з програмами вивчення дисципліни);

- модульність передбачає таку організацію навчального процесу, за якої студент опановує змістові модулі через активну самостійну, творчу діяльність.

Навчальний процес планується реалізовувати з використанням усіх традиційних форм (лекції, семінари, практики, самостійна робота, консультації та ін.) з оцінюванням навчальних досягнень студента за рівнем виконання навчальних завдань. Оцінювання може здійснюватися за існуючою у вищому навчальному закладі системою з переведенням результатів у шкалу ЄКТАС: відмінно (A), добре (BC), задовільно (DE), незадовільно з можливістю повторного складання (FX), незадовільно з обов'язковим повторним курсом (F).

На сьогодні учасниками Болонського процесу є більше 40 європейських країн. Україна приєдналася до Болонської конвенції в травні 2005 року. Протягом 2003-2009 рр. заплановано провести експеримент у країнах-учасниках Болонського процесу з метою виявлення можливостей їх освітніх систем щодо входження до єдиного європейського освітнього простору.

З метою прискорення процесу інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейського освітнього простору у 2003-2004 навчальному році розпочався педагогічний експеримент щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, розробленої з урахуванням основних положень Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи.

Сьогодні експеримент із запровадження кредитно-модульної системи активно проходить у провідних вищих навчальних закладах: Національному авіаційному університеті, Київському національному економічному університеті, Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова тощо.

Так, у Національному авіаційному університеті протягом двох останніх навчальних років запроваджується навчання за кредитно-модульною системою. Згідно з нею навчальний матеріал розподілено на логічно завершені модулі, кількість яких складає від 2 до 4-х (як правило, 2-3 модулі на семестр). У межах кожного окремого модулю студент виконує різні види навчальної роботи, які відповідним чином оцінюються: робота на лекціях, відповіді на семінарських і практичних заняттях, підготовка до семінарських, практичних занять і лабораторних робіт, виконання лабораторних робіт, доповнення, експрес-контрольні, самостійні роботи, індивідуальні завдання, реферати, курсові роботи, розрахунково-графічні роботи тощо. Кожен вид роботи оцінюється відповідною кількістю балів (наприклад, відповідь на семінарському занятті – 3 бали, доповнення – 1 бал, експрес-контрольна – 2 бали). Студент може отримати заохочувальні бали за участь у науково-дослідній роботі, старанність та своєчасність виконання обов'язкових завдань тощо.

Кожен модуль (як складова навчального процесу) завершується модульною контрольною роботою, спрямованою на закріплення, узагальнення та систематизацію отриманих під час навчання знань та умінь. До модульного контролю студент допускається за умови вчасного виконання запланованих завдань. За результатами поточного контролю та модульного контролю студент отримує підсумкову рейтингову оцінку, яка виражається в

балах, оцінкою за традиційною шкалою (задовільно, добре, відмінно) та рівнем за шкалою ЄКТАС (A, BC, DE, FX, F).

За результатами вивчення дисципліни протягом семестру студент може отримати максимальну кількість балів – 100. Якщо студент вчасно та успішно виконав всі завдання в межах конкретних модулів і модульні контролю, він отримує підсумкову семестрову модульну рейтингову оцінку, яка заноситься у відомість і залікову книжку. Якщо студент хоче підвищити підсумкову оцінку, він може скласти семестровий іспит. Таким чином, підсумковий іспит не є обов'язковим за умови своєчасного та успішного виконання основних видів навчальної роботи. Тобто, суттєво зростає мотивація систематичної навчально-пізнавальної діяльності студента, з одного боку, та об'єктивність і ефективність контролю та оцінювання, з іншого.

Практика засвідчує, що студенти досить швидко адаптуються до модульного навчання, привчаються систематично виконувати навчальні завдання, самостійно працювати, стають більш відповідальними.

Аналізуючи перші результати експерименту, загалом можна відмітити такі важливі особливості кредитно-модульної системи:

- реалізація особистісно-орієнтованого підходу в навчанні;
- забезпечення глибокої диференціації та індивідуалізації через велику кількість різнопланових завдань і видів групової та індивідуальної, самостійної роботи;
- здійснення ефективного управління навчальним процесом;
- систематичний поточний контроль та оцінювання навчальних досягнень;
- стимулювання активної навчальної та творчо-пізнавальної діяльності студентів.

Таким чином, розглядаючи особливості реалізації положень Болонської декларації, можемо зробити висновок, що вітчизняна система вищої освіти спроможна забезпечити підготовку фахівців відповідно до європейських стандартів. Разом з цим, для ефективної роботи кредитно-модульної системи потребують доопрацювання Державний стандарт вищої освіти, галузеві стандарти, приведення відповідно до стандартів ЄКТАС навчальних планів підготовки фахівців, стандартизація системи контролю та оцінювання, визначення якості освіти.

Література

1. Головка С. Г., Головка М. В. Вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення підготовки фахівців у контексті загальноєвропейського освітнього простору // Правові засади державотворення України : Матеріали VI Міжнародної науково-технічної конференції "АВІА – 2004". – К.: НАУ, 2004. – Т. 6. – С. 6,1-6,4.
2. Головка М. В., Головка С. Г. Вимоги до організації самостійної роботи в умовах переходу на європейські стандарти освіти // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів : Зб. матеріалів наук.-метод. конф. 2-4 лютого 2005 р. – К.: КНЕУ, 2005. – Т. 1. – С. 299-301.
3. Державна Національна програма "Освіта". Україна XXI століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: Політехніка, 2003. – 200 с.
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / Упоряд. М. Ф. Степко та ін. – Тернопіль: ТДПУ, 2003.